

UNIVERSITAT DE LLEIDA
TREBALL DE FI DE GRAU
GRAU EN HISTÒRIA, CURS 2011-2012

EL CRÈDIT A LA CATALUNYA DELS SEGLES XVI I XVII; UN ESTAT DE LA QÜESTIÓ

GABRIEL RAMON I MOLINS
TUTOR: ANTONI PASSOLA I TEJEDOR

PARAULES CLAU: Catalunya moderna, censal, crèdit, economia, economia agrària, endeutament, història econòmica.

RESUM: Aquest treball és un recull de les principals aportacions que diferents autors realitzen en torn del crèdit durant l'alta edat moderna a Catalunya, en especial al món agrari. Aquests són dos segles d'endeutament creixent on diferents despeses que durant els segles anteriors estaven previstes per l'economia familiar esdevenen motiu de crisis. Una característica clau d'aquest període també és la creixent diferenciació social i els canvis en el model productiu pagès que aquest procés va comportar.

ABSTRACT: This work is a collection of the main contributions that different historians do about credit during the Early Modern Age in Catalonia, especially on the agricultural world. These are two centuries of growing debts, and different spending, that during the earlier times were plan for the home economics, even though become a reason of indebtedness. Another central feature of these modern centuries also is the rising social differentiation and the changes in the rural production model due to indebtedness.

ÍNDEX

1- INTRODUCCIÓ.....	3
2- UN PRIMER REPÀS HISTORIOGRÀFIC.....	4
3- LA IMPORTÀNCIA DEL CRÈDIT A L'ALTA EDAT MODERNA.....	8
3.1- La demanda de crèdit.....	8
3.1.1- <i>El crèdit públic</i>	8
3.1.2- <i>El crèdit privat</i>	14
3.2- L'oferta de crèdit.....	21
3.3- Les formes del crèdit.....	25
4- CRÈDIT, ENDEUTAMENT AGRARI I CANVI ECONOMICOSOCIAL.....	32
5- CONCLUSIONS.....	36
6- BIBLIOGRAFIA.....	38

1- INTRODUCCIÓ

L'objecte d'aquest treball serà el crèdit, especialment el privat, a la Catalunya dels segles XVI i XVII. L'elecció d'aquest aspecte com a tema del Treball de Final de Grau ha estat perquè hem considerat que l'endeutament és un aspecte fonamental per entendre el canvi de paradigma econòmic que es produeix durant aquests segles i en especial, per l'impacte que té aquest sobre el conjunt de la població.

En aquest treball, començarem fent un repàs historiogràfic dels diferents estudis que s'han fet sobre el crèdit i la història econòmica tant a nivell global com a Catalunya i intentarem fer referència als diferents punts de vista des dels que s'ha enfocat aquesta qüestió. També intentarem comprendre com l'expansió d'un endeutament econòmic cada cop més estructural afecta a una estructura productiva eminentment feudal per fer això, centrarem el punt de mira en l'economia agrària, ja que, com assenyala J. De Vries, és fa d'especial interès, ja que tot i contemplar el poder imperial dels monarques o el ràpid desenvolupament de la burgesia dels segles moderns, la Europa d'aquests segles fou eminentment rural. Sobre l'economia camperola es sostenien els bastiments tant de ciutats com de classes privilegiades i *comerciantes, científicos y estudiosos, dependían de la economía campesina hasta un punto tal, que no lo podían olvidar ni por un momento.*¹

En aquestes línies, per tant, ens fixarem en la societat dels segles moderns per respondre les preguntes sobre com van fer front al deute provocat per les oscil·lacions de preus o per l'estacionalitat que marcava el món agrari; ens preguntarem quines formules existien per evitar caure en l'endeutament, quins tipus de crèdit van existir, tant en l'esfera pública com en la privada, quins varen ser els principals motius que van portar a la població a

necessitar el crèdit o quins van ser els principals prestadors. Intentarem no perdre de vista les oscil·lacions econòmiques d'aquests segles per intentar respondre a la pregunta si va tenir relació amb els increments o disminucions de la concessió de nous crèdits o les variacions de llurs interessos.

Finalment pretenem fixar-nos en les interpretacions que els diferents autors que han tractat el crèdit han fet sobre el seu efecte en el canvi de paradigma econòmic, tant al món agrari com en el conjunt de la societat i els efectes que va tenir aquest en la vida quotidiana de la població per així poder dibuixar la transcendència d'aquest aspecte en el conjunt de l'estructura econòmica que regeix l'estructura social.

2- UN PRIMER REPÀS HISTORIOGRÀFIC

El 1976, arrel de les investigacions de l'historiador nord-americà Robert Brenner, es va obrir un nou debat en torn de la transició del feudalisme al capitalisme, traient-la del "carreró sense sortida" en que es trobava des dels anys cinquanta i fent entrar dins el debat historiadors aliens a l'escola del marxisme, que eren els que havien monopolitzat el debat durant els anys anteriors.² D'aquest debat s'ha després consideracions generals sobre la història econòmica d'aquests segles de transició. A finals dels anys setanta i principis dels vuitanta apareixen nombroses obres centrades tant en l'economia dels segles moderns com en el pensament econòmic que, a més de suposar una revolució historiogràfica, seran una peça fonamental

¹ J. DE VRIES, *La economía Europea en un período de crisis, 1600-1750*, Cátedra, Madrid, 1979, pàgina 43.

² R. BRENNER, "Agrarian class structure and economic development in pre-industrial Europe", *Past & Present*, número 70, 1976, pàgines 30-75, T.H. ASTON i C.H.E. PHILPIN(eds.), *El Debate Brenner : estructura de clases agraria y desarrollo económico en la Europa preindustrial*, Crítica, Barcelona, 1988, i J.A. MARTÍNEZ TORRES, "La transición del feudalismo al capitalismo:¿un debate extinto? (Notas sobre la reciente bibliografía de Castilla)", *Revista de historia Jerónimo Zurita*, número 75, 1999, pàgines 201-202.

d'aquest estat de la qüestió que presentem, entre les que cal mencionar aportacions de J. de Vries, B. Clavero o J. Torras i Elias.

Hem de fer referència, però, a la dificultat per realitzar interpretacions generals de la història econòmica de Catalunya dels segles XVI i XVII, i per tant de la història del crèdit. L'any 1956, abans de la renovació historiogràfica dels anys setanta i vuitanta, J. Reglà ja afirmava que *donat l'estat actual de la historiografia, no és possible fer una síntesi satisfactòria de l'economia catalana durant els segles XVI i XVII [...] (ja que) ens manquen dades concretes per arribar a una visió del conjunt satisfactòria.*³ Cinc dècades després O. Junqueras, alhora que ratificant la importància cabdal de l'obra d'en P. Vilar per comprendre els segles moderns catalans, ratificava que perllonguen eixes mancances:

*L'esquema interpretatiu, les idees força i els marcs cronològics apuntats per Vilar han estat repetits incessantment. I, malgrat que s'han realitzat esforços valuosos per conèixer alguns aspectes de l'economia dels segles XVI i XVII (Eva Serra, Gaspar Feliu, Montserrat Duran...) no s'ha acabat de revisar el marc general.*⁴

Aquest historiador no fa sinó posar de manifest una realitat: la indefugible necessitat de prendre com a referent principal, encara avui en dia, els estudis de P. Vilar pel que fa a la història econòmica de Catalunya. En la seva *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, publicada originalment l'any 1962, cerca els fonaments econòmics de Catalunya i el naixement de capitalisme com a fets condicionadors de l'esdevenir del país. Hem de citar també la publicació l'any 1967 del darrer volum d'una obra, començada a publicar el 1943, que tingué un fort impacte sobre la història econòmica peninsular com fou l'estudi de les finances de la

³ J. REGLÀ, *Els virreis de Catalunya*, Vicens Vives, Barcelona, 1981, pàgina 23.

⁴ O. JUNQUERAS I VIES, *Guerra, economia i política a la Catalunya de l'alta edat moderna*, Farell, Sant Vicenç de Castellet, 2005, pàgina 9.

corona en temps de l'emperador Carles V que presentà R. Carande. Aquestes dues obres representen dos punts d'inflexió en la història econòmica dels anys posteriors.⁵

Durant les dècades dels setanta i vuitanta el crèdit català, especialment el públic, tingué un impuls mitjançant els estudis que sorgeixen del pensament econòmic i, sobretot, de les nombroses obres d'història local i política que s'incrementen força durant aquests anys, venint acompanyades, en la segona meitat dels 80, de monografies sobre algunes de les taules de canvi municipals, com són la que fa J. M. Llobet sobre Cervera, A. M. Adroer i G. Feliu sobre la Taula de Barcelona o J. Remon sobre la de Lleida.⁶ Els estudis centrats en les taules de canvi municipals perduren també durant els anys noranta, tot i que, a finals d'eixa dècada, de les 13 taules de canvi que hi hagué a la Corona d'Aragó, solament tres disposaven d'estudis monogràfics complets, afirmava J. M. Passola.⁷ De fet, en el pròleg d'aquesta obra, G. Feliu posava de manifest que temes referents a la moneda, la banca, el crèdit i, en general, els temes fiscals i financers disposen de pocs estudis realitzats i aquests no sempre són prou rigorosos, probablement, perquè han estat considerats com a aspectes sobreposats a l'economia productiva.⁸

L'obra de P. Vilar serà una clara influència per diferents historiadors econòmics, en especial els que estudien el món agrari, i són diversos els qui, sobretot a partir dels anys 70, intenten plasmar l'esquema emprat per P. Vilar pel conjunt de Catalunya en territoris més concrets, com fa E. Tello, que es centra en la comarca de la Segarra, L. Ferrer, que estudia el

⁵ P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, edicions 62, Barcelona, 1986, i R. CARANDE, *Carlos V y sus banqueros*, II, Crítica, Barcelona, 1977.

⁶ J.M. LLOBET, *La taula de canvi de Cervera y su entorno socio-económico (1599-1715)*, Instituto de Estudios Ilerdenses, Lleida, 1985, i A.M. ADROER, i G.FELIU, *Història de la Taula de Canvi de Barcelona*, Caixa de Barcelona, Barcelona, 1989.

⁷ J.M. PASSOLA, *Els orígens de la banca pública, les taules de canvi municipals*, Editorial AUSA, Sabadell, 1999, pàgina 9.

⁸ G. FELIU, "Pròleg", dins J.M. PASSOLA, *Els orígens de la banca...*, pàgina 7.

Bages o E. Serra, que ho fa al Vallés.⁹ L'estudi de l'economia moderna, i en concret del crèdit, amb origen en la història agrària nascuda d'aquest esquema interpretatiu té un nou impuls a finals dels anys 80 i principi dels 90 amb publicacions com *Terra, Treball i Propietat* o el naixement de la revista *noticiario de historia agraria* de la mà de la *Sociedad Española de Historia Agraria*, que esdevé punt de referència per historiadors com M. Peset o D. Rubió Mánuel, a més dels citats anteriorment.¹⁰

Pel que fa al període que comprenen els estudis que emprarem per a realitzar aquest treball, per línies generals, es centren en els segles XVI i XVII, la majoria d'ells, sense fer diferenciacions massa rellevants entre sistema i les dinàmiques del crèdit durant aquests dos segles, i tot sovint cerquen en els darrers segles medievals els orígens de les formes emprades durant els segles altmoderns. Pel que fa al segle XVIII són poques les obres que estudien conjuntament el crèdit d'aquest segle amb el dels segles anteriors, a causa dels profunds canvis que tenen lloc durant aquesta centúria.

⁹ E. TELLO, *Pagesos, menestrals i rendistes: Cervera i la Segarra en l'arrencada industrial catalana : 1702-1861*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1987, L. FERRER, *Aproximació a l'estructura agrària de la comarca de Bages en el segle XVIII i primera meitat del segle XIX*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1985, E. SERRA I PUIG, "Evolució d'un patrimoni nobiliari català durant els segles XVII i XVIII. El patrimoni nobiliari dels Sentmenat", *Recerques: història, economia, cultura*, número 5, 1975, pàgines 33-71, i E. VICEDO, *Les Terres de Lleida i el desenvolupament català de 700, producció, propietat i renda*, crítica, 1991.

¹⁰ DD.AA., *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Crítica, Barcelona, 1986, i revista *noticiario de Historia Agraria*, publicada a partir de febrer de 1990 i posteriorment publicada amb el nom *Historia Agraria, revista de agricultura e historia rural*.

3- LA IMPORTÀNCIA DEL CRÈDIT A L'ALTA EDAT MODERNA

3.1- La demanda de crèdit

3.1.1- El crèdit públic

Fent referència a la demanda de crèdit durant els segles moderns cal fer una primera diferenciació formal entre aquell sol·licitat per les administracions públiques com podien ser la corona o els municipis, i el crèdit privat, del que ens centrarem especialment en el sol·licitat al món agrari.

Pel que fa al deute públic, i en concret aquell sol·licitat per la corona, J. De Vries afirma que les diferents monarquies europees del segle XVII consoliden un important deute públic finançat en forma de bons, els que arriben a ser negociables.¹¹ Cal tenir en compte que l'endeutament de la monarquia hispànica no fou en cap cas una anomalia espanyola, sinó que ho haurem de contextualitzar dins d'un endeutament generalitzat de totes les monarquies europees contemporànies. Exemplificant-ho amb el cas hispànic i cercant les causes d'aquest endeutament, Carles V, retornant de la seva coronació com a emperador l'any 1520, tal i com afirma R. Carande, *encuentra exhaustas las cajas de la tesorería [...] (con) tres grupos de asientos llamados a cubrir; las deudas de la elección y sus anejos, los gastos de guerra en Navarra y Guipúzcoa y la instauración de las campañas en Italia.*¹² La situació delicada de la tresoreria reial s'aguditza quan les despeses de les guerres a Alemanya s'ajunten amb les despeses estructurals de caràcter generals i amb els episodis de fam de 1546 portant a *la penúria de la hacienda castellana*, incrementant molt notablement la demanda de crèdit per part de la corona. El deute de la corona no es quedà en res aïllat durant el regnat de Carles V,

¹¹ J. De VRIES, *La economía Europea...*, pàgina 222.

¹² R. CARANDE, *Carlos V y sus banqueros*, II..., pàgina 13.

sinó que es va anar incrementant desmesuradament al llarg del segle XVI comportant una càrrega cada cop més feixuga i fent que durant el regnat de Felip II, com afirma M. Grice-Hutchinson, s'haguessin de pagar els interessos amb una càrrega progressivament més onerosa sobre els diners dels súbdits del monarca. Aquesta situació no va fer sinó empitjorar i va comportar les successives fallides de la corona els anys 1557, 1576, 1596, 1607, 1627, 1647, 1652, 1662 i 1666.¹³

Pel que fa a les institucions de Catalunya, ja assenyalava l'any 1984 P. Molas Ribalta, que les més importants, les Corts i la Generalitat, no han estat estudiades a fons per la recerca recent; i tot i que S. Riera afirmés set anys després que la Generalitat havia aparegut mencionada en nombroses obres o en petits estudis temàtics, en faltava encara una gran monografia i per tant no es coneixia gairebé res de la seva economia ni es podia dibuixar amb claredat el crèdit que va necessitar durant els segles moderns.¹⁴ D'ençà aquests comentaris, certs desconeixements han estat corregits almenys en part mercès a les investigacions de M. Pérez Latre, que ha estudiat les finances de la Generalitat a les darreries del segle XVI, centrant-se sobretot en la recaptació del dret de bolla, les companyies privades d'arrendaments, les gestions per endeutaments municipals, el frau i les resistències antifiscals.¹⁵ En contraposició amb els pocs estudis que es centren en l'endeutament de les finances de les principals institucions del principat, tenim nombroses obres que fan referència a l'endeutament

¹³ R. CARANDE, Carlos V y sus banqueros, II..., pàgina 161, i M. GRICE-HUTCHINSON, *El pensamiento económico en España (1177-1740)*, Crítica, Barcelona, 1982, pàgina 180.

¹⁴ P. MOLAS RIBALTA, "política i institucions", *Primer congrés d'Història Moderna de Catalunya*, 2, Barcelona, 1984, pàgina 18, i S. RIERA I VIADER, "La Generalitat de Catalunya i el Consell de Cent: dues institucions massa poc estudiades", *l'Avenç*, número 150, Barcelona, 1991, pàgines 30-33.

¹⁵ M. PÉREZ LATRE, "El creixement administratiu i fiscal de la Generalitat a les acaballes del s. XVI", *La Generalitat de Catalunya en temps de Felip II. Política, administració i territori*, Afers, Barcelona, 2004, pàgines 109-149.

municipal. Majoritàriament, però, són estudis locals i resta per realitzar una obra que reculli i sintetitzi les característiques generals de l'endeutament municipal.

Dins l'àmbit municipal català, una de les institucions que millor ens pot servir per a conèixer l'endeutament al Principat són les taules de canvi municipals. Entre els segles XV i XVI es van fer presents a 13 municipis de la Corona d'Aragó, i van servir, com afirmava S. Sobrequés, per fer d'entitats bancàries destinades a administrar el deute municipal¹⁶. En aquest camp, cal citar obligatòriament la síntesi que intenta fer J. M. Passola, tot i que en el moment que la va realitzar, de les 13 taules de canvi de la Corona, solament tres disposaven de monografies, cosa que ens obliga a tenir certa prudència en extrapolar els resultats obtinguts en aquest estudi.¹⁷ Cal plantejar-se, de totes maneres, quina representativitat tenen aquells municipis prou importants per tenir taula de canvi en relació al conjunt de poblacions, que pel general, eren de dimensions molt més reduïdes.

Si ens centrem ara en les dinàmiques de la ciutat de Barcelona, F. Carrera, menciona que *entre 1500 i 1530 les finances del municipi barceloní es recuperen. Però en la dècada de 1530 les dificultats reapareixen*.¹⁸ O. Junqueras afirma també que a finals de segle les dificultats financeres porten a que el Consell de Cent i la Taula de Canvi de la ciutat sol·licitin permís a la corona per a poder encunyar menuts a una llei equivalent a 4 rals per ducat, és a dir; a devaluar la moneda, com ja havien fet les ciutats de Girona, Perpinyà i Puigcerdà, i poder finançar així les obres del moll marítim. El permís sol·licitat es concedit l'any 1597 i es faran efectives diferents devaluacions els anys 1602 i 1603. Aquestes mesures apuntades per aquest autor en referència a Barcelona, ens apunten a la dinàmica general d'increment

¹⁶ S. SOBREQÜÉS, citat a J. LLADONOSA I PUJOL, *Història de la ciutat de Lleida*, Curial, Barcelona, 1980, pàgina 192.

¹⁷ J. M. PASSOLA, *Els orígens de la banca...*, pàgina 9.

progressiu de l'endeutament que força municipis catalans van anar seguint a partir del segon terç del segle XVI. L'intent de frenar la crisi de necessitat econòmica jugant amb la moneda, en la majoria dels casos, va tenir com a conseqüències l'empitjorament de la situació de deute, com per exemple passà a Lleida, on l'encunyació de menuts va acabar comportant notables pèrdues durant els anys trenta del segle XVII.¹⁹ Aquest patrons generals que acabem de dibuixar es van materialitzar també al municipi de Lleida, en el que A. Passola apunta que les necessitats econòmiques de la Paeria també es van incrementar notablement a la darreria del segle XVI; la importància de les pensions de censals arribà a ser una càrrega important per les arques municipals que suposà un 45% de la despesa i s'incrementa encara més a inicis del XVII.²⁰

Recórrer al crèdit municipal, a més, havia estat un recurs molt utilitzat per la monarquia i aguditzat durant els regnats dels Trastàmara, que ja des dels segles medievals convertí a municipis com Barcelona, que havia realitzat un préstec important l'any 1429 per finançar la guerra amb Castella, en deutors d'unes despeses econòmiques que no corresponien a les seves necessitats directes.²¹

Si ens centrem ara en els motius de l'endeutament municipal podem marcar tres grans blocs de causes que ens poden servir per donar una visió força representativa de la situació financera municipal. En primer lloc hem de fer referència a la despesa que ja normalment havien d'assumir els municipis com administradors del comú, començant per la construcció i

¹⁸ O. JUNQUERAS I VIES, *Guerra, economia...*, pàgina 75.

¹⁹ O. JUNQUERAS I VIES, *Economia i pensament econòmic a la Catalunya de l'alta edat moderna (1520-1630)*, UAB, Bellaterra, 2006, pàgines 39-40, l'exemple de la ciutat de Lleida és de A. PASSOLA, *Oligarquia i poder a la Lleida dels Àustria: Una elit municipal catalana en la formació de l'estat modern*, Pagès Editors, Lleida, 1997, pàgina 430.

²⁰ A. PASSOLA, *Oligarquia i poder ...*, pàgines 321 i 415.

²¹ B. HERNÁNDEZ, *Fiscalismo y finanzas en la Cataluña Moderna; la fiscalidad catalana en época de Felipe II*, Taller de Estudios Hispánicos e Hispanoamericanos, Barcelona, 2003, pàgina 56.

manteniment d'infraestructures o edificis públics, com hospitals, escoles, pòsits de blat, sèquies, ponts o vies. Sobretot aquestes darreres, hem d'assenyalar que a partir del segle XVII quan la corona es desentén del manteniment dels camins i passen a ser competència dels municipis, tot i que sovint aquests no tenen els recursos necessaris per poder fer front al seu manteniment per la qual cosa es veuen empentejats cap a l'endeutament.²² Dins d'aquest primer bloc també hi hem d'incloure l'efecte de diferents conjuntures, de caràcter més o menys excepcional, que tot i ser difícilment previsibles eren força freqüents i les seves conseqüències es podien arrossegar, sovint, durant anys, com fou l'impacte de diferents fenòmens meteorològics, com riuades, o la consecució de diversos anys de males collites. Dins d'aquestes despeses A. Passola ens il·lustra com a exemples conjuntures com la de l'any 1597, quan una riuada obliga a reconstruir el pont, les caresties que obliguen a emetre censals de forma excepcional els anys 1605, 1606, 1607, 1629 i 1630, o la compra del moli de la ciutat.²³ En un segon bloc de causes que van comportar aquest endeutament hem de fer referència a la comptabilitat dubtosa que tenen molts ajuntaments, en part, ja que sovint no han adoptat un sistema de doble comptabilitat i és aprofitat voluntàriament per part dels prohoms municipals per tal de poder seguir maniobrant sense control efectiu sobre aquests cabals. A Lleida, per exemple, A. Passola fa també menció a diferents despeses supèrflues o fraudulentés que es realitzen des de la Paeria.²⁴ En un Tercer bloc de motius de que comporten l'endeutament municipal hem de fer referència a les despeses excepcionals que van comportar les guerres, tot i que cal tenir en compte que d'aquestes, la més rellevant i l'única que afectar globalment tot el territori català fou la dels Segadors, al segle XVII. Encara que J. De Vries apunti que cal

²² A. MARCOS MARTÍN, *España en los siglos XVI, XVII y XVIII: economía y sociedad*, Critica, Barcelona, 2000, pàgina 92.

²³ A. PASSOLA, *Oligarquia i poder a...*, pàgines 415 i 430.

descartar-la com a causant general de la crisi economicofinancera, ja que *la destrucción y ruina provocada por las guerras fue local y es muy probable que se compense por el estímulo económico creado por los pedidos de intendencia y por los soldados*, és inqüestionable que, malgrat tot, les compensacions a nivell general no eviten les greus conseqüències en àmbits de menor extensió.²⁵ Fent referència a aquesta qüestió J. Olivares assenyala que Catalunya va sortir malparada econòmicament de la Guerra dels Segadors i afirma que *a partir de 1641 a l'endeutament antic de caràcter estructural s'hi va afegir l'endeutament extraordinari derivat de la "taxa de batalla" [...] i també per les contínues despeses dels allotjaments militars*.²⁶ A aquest increment excepcional dels endeutaments provocats directament per la guerra el va seguir un increment dels conflictes derivats del pagament del deute i de la fiscalitat durant uns anys en els que *sobre una base humana i productiva extensament erosionada per la guerra i les epidèmies l'acció de l'endeutament acompanyat per l'increment de la pressió fiscal (per finançar les despeses de guerra) va provocar la fallida de les hisendes locals*.²⁷ També fent referència a la Guerra dels Segadors A. Passola, en relació al municipi de Lleida, escriu que *la ciutat havia d'acarar totes les despeses de reconstrucció d'infraestructures fonamentals com el pont o les sèquies*, unes despeses però que no eren noves per la ciutat, ja que les riuades periòdiques afectaven tot sovint eixes infraestructures.²⁸ Altres municipis de dimensions més petites, com Linyola, van sortir també molt malparats de l'endeutament provocat per la Guerra, veient-se obligat a signar una concòrdia amb els seus creditors l'any 1668 en la que els cedia 400 lliures de pensions de censals dels que cobrava la universitat anualment, els beneficis del

²⁴ A. PASSOLA, *Oligarquia i poder* a..., pàgina 429.

²⁵ J. DE VRIES, *La economia Europea...*, pàgina 34.

²⁶ J. OLIVARES, "Plets i endeutament comunal en la immediata postguerra dels Segadors", *Recerques: història, economia, cultura*, número 33, 1995, pàgina 35.

²⁷ J. OLIVARES, "Plets i endeutament ...", pàgina 33.

²⁸ A. PASSOLA, *Oligarquia i poder* a..., pàgina 435.

fora el molí i els terratges i el 22é de tots els fruits, i en cas que encara sobrés diners, que fossin també pagats als creditors, deixant una mínima quantitat per poder pagar gramalles.²⁹ La descripció de la situació del municipi de Linyola l'hem exposat considerant que aquest exemple pot ser perfectament extrapolable a qualsevol municipi de dimensions semblants de la "Catalunya pobra" que patís directament l'impacte de la Guerra. Darrerament hem de fer una darrera menció a una casuística especial de la ciutat de Barcelona. O. Junqueras apunta que la desaparició dels bancs privats va comportar directament una disminució de l'oferta monetària i per tant, un augment del tipus d'interès que feu encarir les càrregues sobre el deute públic.³⁰

3.1.2- *El crèdit privat*

Més enllà del crèdit públic cal fer menció a l'ingent importància que tingué el crèdit privat, tant per la seva afectació social com per l'impacte en el conjunt de la economia. En aquest apartat farem primerament menció obligada al crèdit agrari, ja que tingué unes conseqüències transcendents per l'organització del treball en el sector econòmic hegemònic durant aquells segles. També farem breument referència a l'endeutament comercial i al de la noblesa.

Anant ara a observar la demana de crèdit al sector agrari cal tenir en tot moment present el que ens assenyala J. De Vries quan afirma que tot i ser *el mas grande sector de la economía, fue generalmente la fuente mas débil de demanda de inversión*.³¹ Aquesta afirmació és compartida també per M. Peset qui, per la seva banda, afirma que el camp català necessita pocs recursos en comparació a altres sectors econòmics, en part, per basar-se en petites

²⁹ DD.AA., *Història de Linyola*, Virgili i Pagès, Linyola, 1987, pàgines 79-80.

³⁰ O. JUNQUERAS I VIES, *Economia i pensament...*, pàgina 59.

³¹ J. DE VRIES, *La economia Europea...*, pàgina 198.

explotacions, utilitzar sistemes tradicionals o perquè els contractes d'arrendament demanen poca inversió; i tanmateix, malgrat tot la globalitat dels camperols estan endeutats.³²

A Catalunya podríem fer extensiu el comentari que M. Corbera fa per les valls navarreses on durant els segles XVI i XVII hi ha una omnipresència del deute i rarament es pot trobar un camperol que no tingui censals a pagar.³³ Al Berguedà també ens podem trobar que gairebé totes les famílies pageses, sobretot les més importants, estan endeutades.³⁴ J. A. Padrós, que estudia la Vall d'en Bas, també afirma que són tots els masos que durant algun moment del segle XVI han de conviure amb l'endeutament. D'aquesta manera *algunos prestan y salen engrandecidos[...] la mayoría sobrevive: se endeuda y paga como puede*. És la conclusió que treu del seu estudi, gairebé microhistòric, centrat en el pagès Pere Compte, endeutat en el seu cas amb la parròquia, i que fa extrapolable a la resta dels pagesos de la seva regió.³⁵ Així doncs, l'endeutament agrari no fou en cap cas res concentrat a una regió concreta del país o res específic de Catalunya, quelcom completament omnipresent al món agrari.

J. A. Padrós posa però de manifest que no fou tot el camperolat que ho necessità el que es pogué convertir en deutor d'un censal, sinó solament aquell que tenia una certa solvència i podia respondre dels préstecs amb bens o amb fermadors.³⁶ Aquesta mateixa idea també és

³² M. PESET, "Unes hipòtesis sobre el crèdit agrari en l'Antic Règim", dins DD.AA., *Terra, treball i propietat, classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Crítica, Barcelona, 1986, pàgina 135.

³³ M. CORBERA, citat a E. TELLO, "El papel del crédito rural en la agricultura del Aniguo Régimen: desarrollo y crisis de las modalidades crediticias (1600-1850)", *Noticario de Historia Agraria*, número 7, 1994, pàgina 10.

³⁴ A. CANUDAS, R. ESCRICHE, I.J. OLLER, "Usura i endeutament pagès al Berguedà dels segles XVII i XVIII: censals i vendes a carta de gràcia", *L'Erol: revista cultural del Berguedà*, número 44, 1994, pàgina 47.

³⁵ J.A. PADRÓS, "Pere Compte necesita ayuda...", pàgines 46 i 49.

³⁶ J. A. PADRÓS, "Els masos i el crèdit. Moments de l'endeutament a la Vall d'en Bas (segle XVI)" *Recerques: Història, economia i cultura*, número 35, 1997, pàgina 13.

compartida per T. Aleixandre, que tot i que ella es centra en l'estudi dels segles baixmedievals, apunta que *el simple hecho de contratar un préstamo implica que se tiene con que avalarlo*.³⁷

Per donar una visió de síntesi de l'endeutament agrari altmodern podem citar a M. Corbera, J. de la Torre, P. Erdozain o F. Mikelarena, els qui conflueixen durant el VI Seminari d'Història Agrària dedicat al crèdit que es realitza l'any 1994 a afirmar que el gruix del crèdit sol·licitat al segle XVIII va destinat a la compra de noves parcel·les de terra i a pagar antics censals. Com a causes menys importants però força presents d'endeutament, durant el citat seminari, també assenyalen les inversions en explotacions, les despeses lligades al sistema successori o els contractes matrimonials, com ja hem assenyalat anteriorment.³⁸

Els motius de l'endeutament agrari, per tant, els podem englobar en tres grans blocs, com són, en primer lloc, tal com ho fan J.A. Padros i E. Tello, la reproducció de la unitat familiar pagesa; en segon lloc l'endeutament causat pel mateix endeutament i, finalment, la pressió fiscal.

Dins de la reproducció de les mateixes explotacions pageses, hom compta amb la reposició d'inputs –bàsicament bestiar i eines–, els dots, les legítimes, l'adquisició de noves terres, etcètera.³⁹ Malgrat tot ens hem de centrar en observar aquells fenòmens que feren que aquell endeutament, ja contemplat en línies generals per l'economia pagesa, es convertís en irreversible; unes causes que per J.A. Padrós passen per un any de males collites o la vulnerabilitat d'aquestes, el control monopolista del mercat en general, les perversions del comerç del gra i del crèdit en particular o fins i tot la mateixa composició de la família pagesa,

³⁷ T. ALEIXANDRE SEGURA, "Endeudamiento, «penyores» y nivel de riqueza del campesinado catalán bajomedieval", dins DD.AA., *Condicions de vida al món rural, V congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 2006, pàgina 91.

³⁸ J. DE LA TORRE, P. ERDOZAIN i F. MIKELARENA, citats a E. TELLO, "El papel del crédito rural...", pàgina 11.

³⁹ J. A. PADRÓS, "Els masos i el crèdit...", pàgina 7, i E. TELLO, "La utilització del censal a la Segarra del 700: crèdit rural i explotació usurària", *Recerques: història, economia, cultura*, número 18, 1986, pàgines 50-52.

entre altres.⁴⁰ A. Rodriguez assenyala que les economies agràries tradicionals requereixen de reduïdes quantitats de crèdit, veient-se aquest limitat per les necessitats de consum entre les collites.⁴¹ Certament però, tot i que probablement aquest sector requerí menys crèdit que altres, l'endeutament fou de magnituds suficients per comportar importants problemes al camp català i contribuí notablement als impagaments de final del segle XVII i XVIII que feren substancialment l'oferta de censals. Entre les reposicions d'inputs cal mencionar les despeses causades pel canvi produït de bous per mules com animals de tir que tingué lloc durant els segles XVI i XVII; un canvi que tot i les possibilitats i avantatges que suposava la mula respecte al bou no fou assequible per tots els pagesos; el fet que fos un animal estèril i per aconseguir-ne s'hagués de disposar d'eugues i burros feu augmentar el preu d'aquests animals i comportà que la seva adquisició fos motiu d'endeutament de diverses famílies pageses.⁴² Pere Compte, el pagès de la Vall d'en Bas del segle XVI estudiat per J. A. Padrós, ens ho exemplifica car es veu obligat a signar debitoris per a la compra d'aquests animals els anys 1534, 1541 i 1555.⁴³ La reposició de bestiar requereix d'una forta inversió de capital però, a diferència de les terres, *no es converteix en un actiu etern, sinó perible i el pagès no pot escollir el moment en que li resulta més convenient fer la inversió.*⁴⁴ En aquest bloc de despeses cal fer referència també a les despeses per a l'ampliació de l'espai agrari; J. Torras i Elias afirma que fou una característica clau de l'agricultura dels segles moderns a Europa. Els costos d'aquesta expansió van ser sovint finançats per la mateixa economia pagesa que es valgué de l'estalvi social, molt d'ell provinent del món urbà, que fou atret cap al sector per una creixent valoració de les

⁴⁰ J.A. PADRÓS, "Els masos i el crèdit...", pàgina 8.

⁴¹ A. RODRIGUEZ, *El crèdit agrari a Catalunya*, Institut Català de Crèdit Agrari, Barcelona, 1987, pàgina 11.

⁴² A. MARCOS MARTÍN, *España en los siglos...*, pàgina 73.

⁴³ J.A. PADRÓS, "Pere Compte necesita ayuda...", pàgina 47.

⁴⁴ J.A. PADRÓS, "Els masos i el crèdit...", pàgina 16.

collites i de la terra.⁴⁵ La compra de terres tot i que, pel general, segons J. A. Padrós, tenia uns rendiments inferiors al 5%, fou motiu d'endeutament per part de la pagesia mitjançant l'adquisició de censals, malgrat que aquests, durant els segles XVI i XVII tenien un interès mitjà del 5%. Les causes d'aquestes compres les hem de cercar per tant en el fet que l'economia agrària d'antic règim a Catalunya comptava amb l'autoexplotació familiar, que permetia superar aquests handicaps.⁴⁶ Tanmateix, s'hi observa una evolució a arrels dels canvis en la conjuntura econòmica general aplicable també al Principat. R. M. Gelpi i F. Julien-Labruyère ho constaten en les raons pel canvi en la sol·licitud de crèdit afirmant que:

*A principios del siglo XVI los campesinos venden rentas para comprar tierras o para mejorarlas. Pero la coyuntura se modifica a finales de siglo; a partir de ese momento, y de manera progresiva, los préstamos ya no se piden para desarrollar los cultivos o adquirir terrenos, sino para hacer frente a las obligaciones.*⁴⁷

Dins d'aquest apartat, i tenint en compte la singularitat de la qüestió, podem fer menció a la presència de la religiositat entre la població, que es veu plasmada en el fet de concedir el pagament de rendes de censals a institucions religioses per tal de finançar els beneficis pietosos que els fidels encarregaven per tal que fossin dites misses per a les seves ànimes.⁴⁸

En un segon bloc hem de fer referència a les despeses causat pel mateix endeutament, generalment, sol·licitant nous censals per poder pagar els interessos dels anteriors. Aquest motiu serà una de les causes d'endeutament més rellevants de la darrerria del segle XVII i que possiblement tindrà un pes específic en la futura crisi de les modalitats creditícies que apunta

⁴⁵ J. TORRAS I ELIAS, "L'economia ...", pàgines 159-169.

⁴⁶ J.A. PADRÓS, "Els masos i el crèdit...", pàgina 13.

⁴⁷ R.M. GELPI, i F. JULIEN-LABRUYÈRE, *Historia del crédito al consumo: doctrinas y prácticas*, Península, Barcelona, 1998, pàgina 105.

⁴⁸ D. RUBIÓ MÁNUEL, "L'evolució dels censals morts a l'alta edat moderna", *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, número 13, 1993, pàgina 67.

E. Tello.⁴⁹ Sobretot després de la Guerra dels Segadors, hem de contemplar els plets per fiscalitat i endeutament. Aquests s'incrementen després del conflicte, i sobretot durant el període 1653-58, quan es tripliquen respecte al període anterior, amb més incidència a les zones més castigades per la guerra com són el Segrià, el Baix Camp, les Garrigues, l'Urgell, la Segarra i l'Anoia, tal i com afirma J. Olivares.⁵⁰ Aquest increment dels plets comportà sovint una despesa econòmica afegida i la sol·licitud de nous crèdits per tal de poder pagar les despeses de la defensa judicial.⁵¹

En tercer lloc mencionarem que durant el segle XVII, a aquest endeutament crònic estructural, s'hi suma una forta pressió fiscal, tant per part, sobretot, dels diferents senyorius, que converteix aquesta en una altra causa fonamental en l'increment de l'endeutament, a l'igual que passà a Castella a resultes del increment fiscal per part de la Corona, segons la interpretació de J. Torras i Elias.⁵² Cal tenir en compte però, que tot i compartir una pressió fiscal amb Castella, els causants d'aquesta no foren els mateixos, ja que segons assenyala P. Vilar, els súbdits de la Corona d'Aragó estaven poc disposats a finançar la gran empresa imperial i reben una pressió fins a quinze cops menys pesada que la que rep Castella, tot i que no podem oblidar que durant aquests anys, Castella, és molt més rica que el territori català.⁵³ Podem fer menció també, sobretot durant els darrers segles medievals i els primers dels temps moderns, que una causa important d'endeutament del pagès de la Catalunya Vella fou el pagament de la remença, que sovint, segons assenyala I. Terradas, fou tant onerosa com la

⁴⁹ E. TELLO, "El papel del crédito rural...".

⁵⁰ J. OLIVARES, "Plets i endeutament ...", pàgines 34-35.

⁵¹ A. CANUDAS, R. ESCRICHE, I.J. OLLER, "Usura i endeutament...", pàgina 48.

⁵² J. TORRAS I ELIAS, "L'economia castellana al segle XVI. Un esquema", *Recerques: història, economia, cultura*, número 16, 1984, pàgines 159-169.

⁵³ P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna, el medi històric*, II, edicions 62, Barcelona, 1986, pàgina 288.

mateixa dependència.⁵⁴ Tanmateix, després de la sentència arbitral de Guadalupe (1485), per molt que persistissin part de les càrregues feudals, el camp reaccionà pacificant-se i afrontant una llarga etapa de recuperació quan no de creixement, tal com ve a exposar la visió d'en P. Vilar.⁵⁵

Amb les causes de l'endeutament citades, que tot i no ser les úniques, hem considerat que són aquelles més rellevants per a comprendre l'endeutament agrari, podem observar no solament com el deute fou un aspecte omnipresent al camp català, sinó com els motius d'aquest han estat objecte d'estudi per la historiografia dels darrers trenta anys, havent-se considerat un aspecte prou rellevant per a poder entendre a la societat rural catalana d'aquells segles.

Per tal de fer una breu menció al que va representar el crèdit demandat pel sector industrial, o més aviat protoindustrial, durant el segle XVII, i sobretot XVI, tal i com afirma A. Marcos Martín, podem assenyalar que es va produir una falta d'inversió en aquest sector. Aquest historiador afirma que *Los talleres, instrumentos y demás herramientas empleadas en la actividad manufacturera-industrial eran, por lo general, simples y tradicionales* i que sovint, sobretot els mitjans de producció que requerien les inversions més importants com eren molins o fargues, estaven en mans de la noblesa, institucions religioses o consells. Per tot això, A. Marcos Martín afirma que l'existència d'una indústria manufacturera amb un nivell tecnològic baix estava en part directament relacionat a la falta d'oferta creditícia en aquest sector.⁵⁶

⁵⁴ I. TERRADAS, *El món històric de les masies: Conjectures generals i casos particulars*, Curial, Barcelona, 1984, pàgina 58.

⁵⁵ P. VILAR, *Catalunya dins...*, II, pàgines 211-213 i 267.

⁵⁶ A. MARCOS MARTÍN, *España en los siglos...*, pàgina 79 i 81, continua la cita; *Su valor en la mayor parte de los casos solía ser inferior al de la materia prima y simples empleados, y distaba bastante del que alcanzaba en el mercado el producto producido. Solamente la construcción de molinos harineros, almazaras y otros*

Parant darrerament atenció en com afectà el crèdit a la noblesa. Durant els darrers anys del segle XVI la caiguda de les rendes feudals coincideix amb una fase d'endeutament per la noblesa catalana, com clarament ens exemplifica E. Serra amb la casa de Sentmenat.⁵⁷ Aquesta és una família d'origen nobiliari que sortint del segle XV no té pràcticament endeutament i a la segona meitat del segle XVI, i sobretot a inicis del segle XVII, la cosa canvia; si disposava de 3 censals a finals del segle XV, n'assumeix 12 a la segona meitat del XVI i 13 a la primera del XVII; *encara que l'endeutament pugui ser fruit de la contingència (dots, llegendes, viudetats, minories...) és clar que no sempre aquestes contingències havien generat endeutament.*⁵⁸

3.2- L'oferta de crèdit

Cal iniciar aquest apartat fent referència a les dificultats que ens trobem per classificar els prestadors per tipus d'inversió, ja que difícilment fan grans diferències entre el tipus de crèdit concedit, buscant simplement o rendes estables o interessos satisfactoris. També hem de fer referència als pocs estudis existents que es centrin detalladament en el paper prestador de l'església o les institucions o persones vinculades a ella, tot i ser aquestes les principals receptores de rendes de censals dels segles moderns. Finalment hem de fer un darrer apunt inicial a les problemàtiques que diferents autors mencionen en encarar llurs recerques a causa de no existir massa documentació referent als diferents préstecs a curt termini amb interès,

establecimientos semejantes, el levantamiento de batanes, martinets y demás artefactos hidráulicos, la explotación minera y la producción y transformación del hierro precisaban, antes de la aparición de las manufacturas reales en el siglo XVIII y de la maquinización del algodón catalán a fines de esa misma centuria, de importantes inversiones en capital fijo

⁵⁷ E. SERRA I PUIG, "Evolució d'un patrimoni...", pàgines 33-71.

⁵⁸ E. SERRA I PUIG, "Per una cronologia i interpretació de la crisi del segle XVII" a DD.AA. *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Crítica, Barcelona, 1986, pàgina 230.

molt freqüents sobretot en els sectors no agraris. Aquesta poca documentació d'aquests crèdits s'atribueix a la prohibició de la usura per part de l'església.

Primerament, en aquest bloc de prestadors, farem referència al crèdit internacional encapçalat per les inversions de les grans famílies europees, com els Fugger o els Medici, així com altres grans famílies de banquers genovesos o alemanys, per línies generals, les trobem en el crèdit públic, i en concret en el de la corona, sent la monarquia hispànica, com hem comentat anteriorment, una de les principals deutores a nivell europeu, com afirma J. De Vries.⁵⁹ Si fem referència al crèdit internacional concedit a la corona, hem de citar la reculada que va patir aquests per l'entrada al mercat creditici de la corona dels jueus portuguesos; ja des d'abans de l'annexió de Portugal a la corona l'arribada de "marranos" va ser constant. Segons assenyala F. Ruiz Martín van arribar fins i tot a prendre l'hegemonia que en aquest camp havien tingut els banquers genovesos, una situació que no es tornarà a revertir fins després de 1640⁶⁰. M. R. Cañas Pelayo afirma que aquest pes dels "marranos" portuguesos es va donar després de la situació de pacte durant el govern del Conde Duque; els jueus portuguesos ajudaven a sostenir les minvades arques de Felip IV al temps que tenien cert aixopluc governamental davant dels tribunals inquisitorials.⁶¹

Més enllà del crèdit internacional, la corona, també va comptar de préstecs mancomunats, generalment sense interès, que B. Hernández afirma que al llarg del segle XVI

⁵⁹ J. DE VRIES, *La economía Europea...*, pàgina 222.

⁶⁰ F. Ruiz Martín, "La banca en España hasta 1782", dins DD.AA.; *El Banco de España. Una historia económica*, Banco de España, Madrid, 1970, pàgines 119 i 132.

⁶¹ M.R. CAÑAS PELAYO, intervenció oral "Los judeoconversos portugueses como problema social en el reino de Córdoba", *I encuentro de jóvenes investigadores en historia moderna, de la tierra al cielo. Líneas recientes de investigación en historia moderna*, Zaragoza, 9 de febrer de 2012.

es van concedir des de Catalunya a la monarquia hispànica i que van implicar sobretot a universitats i a membres d'estaments eclesiàstics.⁶²

Entrem ara en l'esfera privada, tot i que com ja hem apuntat hem d'admetre les dificultats existents per realitzar aquestes diferenciacions entre els prestadors, ja que tot sovint aquests inverteixen indistintament tant en deute particular com, sobretot, en municipal. Tal i com ja hem comentat anteriorment el crèdit es va fer omnipresent en la societat altmoderna. De la mateixa manera que els segments més pobres de la societat van haver de conviure amb els seus deutes, uns altres (nobles, comunitats de preveres o religiosos, capítols, administradors de causes pies, burgesos -alguns dels que s'acabaran convertint en futurs rendistes-, o fins i tot aquells pagesos més benestants), conviuran amb el crèdit com a prestadors. Anteriorment hem comentat també aquesta afirmació de M. Corbera que, tot i referir-se a unes valls de Navarra exemplifica amb força claredat la situació existent també al camp català; *Si apenas había campesino[...] que careciera de deudas bajo la formula de 'censo al quitar', tampoco había mayorazgo, cura beneficiario o institución eclesiástica que no fuera prestamista.*⁶³ És mencionable també el dibuix que ens realitzen A. Canudas, R. Escriche i J. Oller sobre els prestadors de censals agraris al Berguedà dels segles XVII i XVIII; en aquest estudi ens apunten per exemple que els principals receptors de rendes de censals a la comarca, són religiosos; un 25% del total són eclesiàstics particulars i un 15% comunitats de preveres, seguits pels pagesos més benestants amb un 23%.⁶⁴

L'església, o les diferents entitats, institucions o persones vinculades a ella, són durant els segles moderns els principals prestadors en tots els àmbits, malgrat tot, com hem comentat,

⁶² B. HERNÁNDEZ, *Fiscalismo y finanzas...*, pàgina 121.

⁶³ M. CORBERA, citat a E. TELLO, "El papel del crédito rural...", pàgina 10.

⁶⁴ A. CANUDAS, R. ESCRICHE, i J. OLLER, "Usura i endeutament...", pàgines 45-50.

resta encara molt a investigar en aquest camp. Pel que sabem però, J. Lladonosa afirmava que la ciutat de Lleida, amb anterioritat a la creació de la Taula de Canvi, depenia dels seus creditors, el principal i més important dels quals era el capítol de la catedral.⁶⁵ Aquesta situació però, segons P. Fatjó, no es reproduïx entre els capitulars de la ciutat de Barcelona durant el segle XVII, ja que afirma que aquests més que no pas invertir, opten per atresorar els diners.⁶⁶ Diferent és també la situació que M. Peset descriu en referència a la ciutat de València, on l'església no disposarà de censals municipals ja que al no pagar impostos a la ciutat es considera que no pot beneficiar-se d'aquestes rendes.⁶⁷

Si ens centrem ara en l'oligarquia urbana, hem de fer referència obligada la tesi doctoral d'A. Passola sobre l'elit lleidatana del XVII, sent aquest l'estudi monogràfic més rellevant i dels pocs que aborda aquesta qüestió a Catalunya. També cal citar les aportacions de J. Amelang i J. Danti sobre l'oligarquia i la hisenda local.⁶⁸ A Lleida l'oligarquia urbana basava els seus ingressos fonamentalment en la seva activitat professional, però part important d'aquests, com també es produïa en altres ciutats com la de Barcelona, provenien de rendes sobre la terra o del d'interessos tant del la Taula de Canvi municipal com de préstecs privat com censals o violaris. També ens trobem que a la ciutat de València és l'oligarquia local la

⁶⁵ J. LLADONOSA I PUJOL, *Història de la ciutat...*, pàgina 192.

⁶⁶ P. FATJÓ, "El comportamiento economico de una élite eclesiástica del XVII: los capitulares de la Seo de Barcelona", dins DD.AA., *I Congrès d'Història de l'Església Catalana. Des dels orígens fins ara*, Solsona, 1993, pàgines 346-347.

⁶⁷ M. PESET, "Unes hipòtesis sobre el crèdit...", pàgina 138.

⁶⁸ A. PASSOLA, *Oligarquía, municipio y corona en la Lleida de los Austrias (1468-1706)*, Universitat de Lleida, Lleida, 1995, J. S. AMELANG, *La formación de una clase dirigente: Barcelona, 1490-1714*, Ariel, Barcelona, 1986, i J. DANTÍ I RIU, "Oligarquía urbana i hisenda local a Barcelona al segle XVI" dins DD.AA., *Felipe II y el Mediterráneo*, II, Barcelona, 1998

màxima propietària de rendes de censals municipals. Sembla per tant que les oligarquies de Lleida, Barcelona i València segueixen un patró comú.⁶⁹

Fent referència a les inversions privades cal també que ens preguntem sobre el paper de les companyies; P. Vilar ens afirma que des de l'Edat Mitjana la companyia era la forma que englobava a diferents homes de negocis per a realitzar activitats econòmiques fora del món agrari, especialment activitat comercial. Certament però, al llarg del segle XVIII, la inexistència d'altres fórmules especialitzades en operacions bancàries pròpiament dites es símbol de decadència per una ciutat, com la de Barcelona, que ha conegut precoçment la banca privada i la Taula de Canvi. Cal mencionar però que així com el paper de les companyies comercials del segle XVIII ha estat estudiat i publicat en diferents monografies, resten aquestes obres per a fer referència als segles XVI i XVII.⁷⁰

Al Principat, assenyalant el paper que desenvolupen eixes famílies professionalitzades en l'ofici de prestadors, de comú recurrència pel camperolat en la demanda de crèdit, cal citar els exemples que ens aporta J. A. Padrós en referència a la Vall d'en Bas, on la presència d'aquests usurers que, tot i que el benefici que cerquen al camp no és el principal de la seva activitat *aconsegueixen fer arribar a la ruïna a la gent que es posa a les seves mans*.⁷¹

En aquest apartat final, farem referència al préstec realitzat per part de les famílies pageses més benestants, un crèdit de proximitat que tot i no ser el més significatiu quantitativament ens mostra una creixent diferenciació social al camp català. Per tal de fer menció a aquest aspecte agafarem les referències ja citades d'A. Canudas, R. Escriche i J.

⁶⁹ A. PASSOLA, *Oligarquia i poder a...*, pàgines 296 i 305, i M. PESET, "Unes hipòtesis sobre el crèdit...", pàgina 138.

⁷⁰ P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna, La formació del capital comercial*, IV, edicions 62, Barcelona, 1986, pàgines 427-428.

⁷¹ J.A. PADRÓS, "Els masos i el crèdit...", pàgines 12 i 17.

Oller sobre el berguedà, que apunten que aquests préstecs suposaven més d'un 23% del total, o la menció, ja citada anteriorment, que J. A. Padrós ens aporta en relació a la Vall d'en Bas del segle XVII on són tots els masos que conviuen en algun moment del segle amb l'endeutament; *algunos prestan y salen engrandecidos [...] la mayoría sobrevive; se endeuda y paga como puede.*⁷²

3.3- Les formes del crèdit

El paradigma existent que hem de tenir present sempre que ens referim al mercat creditici als segles moderns és el de la prohibició de la usura. Sota aquesta idea són diversos els tipus de crèdit que apareixen intentant esquivar d'una manera més o menys directa aquesta dificultat. Són força els tipus de crèdit que s'empren durant aquests segles, així com també agafen diferents particularitats o trets distintius en diferents llocs. Aquí, per tant, presentarem els mecanismes més representatius per accedir al crèdit, com són, per exemple, censals, violaris, vendes a carta de gràcia, crèdit a curt termini amb interès, lletres de canvi o retards dels pagaments o el mateix paper dels pòsits.

Primerament, si volem centrar-nos en l'estudi del crèdit altmodern, i en especial l'emprat al món rural, hem de començar indubtablement fent referència als censals. Aquests han estat a més el mecanisme creditici més estudiat, en part, gràcies a la nombrosa documentació que se'n disposa. J. A. Padrós ha atribuït l'existència d'aquesta informació tant rica al caràcter etern del censal que feu que fossin documents escrupolosament escrits i tinguessin els formularis més extensos de la documentació notarial.⁷³

⁷² A. CANUDAS, R. ESCRICHE, i J. OLLER, "Usura i endeutament...", pàgina 47, i J.A. PADRÓS, "Pere Compte necessita ajuda...", pàgina 46.

⁷³ J.A. PADRÓS, "Els masos i el crèdit...", pàgina 11.

Dins dels censals cal fer una primera diferenciació entre censals morts i censals vius, tot i que aquesta diferenciació, al llarg dels segles moderns, s'anirà diluint fins al punt que com assenyala D. Rubió Mánuel els juristes del segle XVI confonen els dos contractes i hi ha una progressiva desaparició dels censals vius.⁷⁴ Les diferències més rellevants entre aquests dos tipus de censals que ens assenyala D. Rubió i Mánuel les trobem en la vinculació dels bens del venedor del censal respecte el pagament de la pensió. Així per tant, si hi havia una desvinculació explícita d'aquests en els contractes dels censals morts, els censals vius es troben molt lligats al bé, que generalment són immobles propis o d'avaladors:

Si la distinció entre cens i censal [...]és una mica ambigua, no ho és la diferència entre censal i censal mort, com a mínim en el seu origen: al censal hom ven uns drets sobre la terra (o bé que garanteixin el censal) que afecten la propietat mateixa [...] mentre que al censal mort es ven el dret a percebre una renda, desvinculada explícitament de la propietat del bé que garanteix l'operació.⁷⁵

Cal fer referència però, que en la majoria d'obres que hem consultat i fan referència al crèdit durant l'edat moderna no es presenta una diferenciació entre aquests dos tipus de censals.

El mecanisme emprat pel censal, apareix durant el segle XIII a causa de la prohibició de la usura i consisteix en comprar el dret a percebre una renda que es pot allargar indefinidament, transmetent-se intergeneracionalment, fins al moment que es retorni al comprador la totalitat del capital invertit a voluntat del deutor. Pel que fa als interessos que presenten els trobem durant tot el segle XVI i XVII a un preu força estable del 5%, fins que baixarà al 3% a partir de 1750. Aquest interès tant baix en relació a altres tipus de crèdit, al que cal esperar 20 anys per tenir el 100% del capital invertit amortitzat, és per J. A. Padrós

⁷⁴ D. RUBIÓ MÁNUEL, "L'evolució dels censals...", pàgina 67.

⁷⁵ D. RUBIÓ MÁNUEL, "L'evolució dels censals...", pàgines 65-67.

aparentment irracional, ja que és poca la gent que pot esperar aquest període a tenir beneficis, i atribueix el seu interès en la possibilitat d'executar els bens del deutor.⁷⁶ La possibilitat d'avaluar els censals amb bens facilità la seva comercialització fent-los més atractius i segurs i aconseguint que poguessin mantenir un interès baix. En aquesta direcció, per exemple, la Taula de Canvi de Lleida assegurava censals i dipòsits amb tots els seus bens mobles i immobles municipals, i estava obligada a retornar-los quan fossin sol·licitats, o l'any 1581 Felip II es va veure obligat a proposar el canvi del deute de censal que devia a Barcelona pel rendiment dels molins reials del municipi.⁷⁷

Són diversos els autors que han fet referència a que aquest tipus d'endeutament estigué afavorit per la legislació; el control d'aquest mecanisme creditici controlà el seu interès fent que fos molt més barat aconseguir capital, en comparació amb altres formules. En aquesta direcció J. A. Padrós assenyala per tant que *ningú s'arruïna solament amb censals*.⁷⁸ Darrerament, en referència als censals, hem de mencionar el fet que serviren per estendre l'endeutament de l'individu a la comunitat, ja que, *per aconseguir un préstec calen garanties; a vegades són immobles, però gairebé sempre són avaladors*.⁷⁹

Després dels censals, hem de referir-nos, en segon lloc als violaris. Aquests tenien com a diferencia notable amb els censals el seu venciment, generalment marcat en el moment de la mort del deutor o del fill del deutor, i l'interès, que E. Tello i D. Rubió Mánuel el situen estable des del segle XIV al 14,28-29%, tot i les oscil·lacions que poguessin tenir els interessos d'altres tipus de crèdits, com els censals. A. Passola, ajudant-nos a reforçar aquesta afirmació,

⁷⁶ J.A. PADRÓS, "Els masos i el crèdit...", pàgina 11.

⁷⁷ J. LLADONOSA I PUJOL, *Història de la ciutat...*, pàgina 193, i B. HERNÁNDEZ, *Fiscalismo y finanzas...*, pàgina 58.

⁷⁸ J.A. PADRÓS, "Els masos i el crèdit...", pàgina 13.

⁷⁹ J.A. PADRÓS, "Els masos i el crèdit...", pàgina 14.

en referències a la segona meitat del segle XVII, també assenyala que els 21 censals que tenia el metge Pere Gavàs tenien un interès mitjà del 14,3%.⁸⁰

Tercerament farem referència a l'ús de les vendes de carta de gràcia com a forma de crèdit. Aquesta fórmula és coneguda també com retrovendes o empenyoraments i consisteix a vendre, generalment una terra o un bé immoble, amb la condició de poder-lo recuperar tornant el capital de la venda durant un període pactat, que generalment és de 5 anys. Cal comentar però que no sempre que es realitza aquesta operació podem parlar d'una operació creditícia. J. A. Padrós, afirma que podem tenir més o menys clar que és un crèdit quan qui compra és un personatge urbà o un prestador professional o, és el venedor el que es queda l'arrendament de les terres; però genera més dubtes quan és el comprador, o un tercer, el qui les treballarà.⁸¹ Són diferents els autors que afirmen que el preu pagat per aquestes terres és un preu just i el preu serà més perjudicial per al pagès si es tracta d'una venda perpètua per motius de deutes, ja que el comprador pot aprofitar-se més d'aquesta situació.⁸² E. Tello assenyala a més una progressiva substitució de censals per vendes a carta de gràcia al segle XVIII a la comarca de la Segarra i afirma que el clergat regular a Aragó, poc a poc va preferint aquesta modalitat per a les seves inversions, complementant-la amb arrendaments. En aquesta mateixa tesi arriba també L. Ferrer pel territori de la Catalunya Central durant aquest mateix període.⁸³

En quart lloc hem de fer referència al crèdit amb interès, un crèdit del que hem de destacar la dificultat de trobar-ne documents als arxius notariais a causa de la prohibició de la usura. Fent referència a aquesta prohibició hem de mencionar que, com assenyala B. Clavero

⁸⁰ E. TELLO, "El papel del crédito rural...", pàgina 14, D. RUBIÓ MÁNUEL, "L'evolució dels censals...", pàgina 69, i A. PASSOLA, *Oligarquia i poder a...*, pàgina 304.

⁸¹ J.A. PADRÓS, "Els masos i el crèdit...", pàgina 21.

⁸² E. TELLO, "La utilització del censal...", pàgines 59-62, J.A. PADRÓS, "Els masos i el crèdit...", pàgina 22, i A. BHADURI, *The economic structure of backward agriculture*, Academic Press, Londres, 1983, pàgina 76.

aquest no fou a la pràctica un impediment tant rígid com en determinats moments s'ha fet referència a causa de la impossibilitat per aplicar-lo.⁸⁴ La fórmula utilitzada per materialitzar aquest tipus de crèdit, que en general estava prohibit tret en el món mercantil, fou o bé convertir-los formalment en dipòsits, incloent els interessos en el mateix capital i fent que el nominal fos superior al capital realment aportat; o bé, incloent el préstec en una venda. En aquest segon cas es pot intuir la seva existència quan s'acompanya la venda amb un arrendament. Pel que fa al venciment d'aquest crèdit, generalment, el trobem a curt termini, en períodes inferiors a l'any. Certament però se'n coneix poques coses de la seva aparició i la seva evolució. Cal fer referència però que en torn d'aquest crèdit, sobretot el lligat a activitats mercantils o finançament públic, aparegué un ampli mercat creditici nacional i internacional.⁸⁵ Pel que fa a l'interès d'aquest deute, trobem diferents afirmacions. E. Tello afirma que és negociable, sempre però superior al dels censals.⁸⁶ E. J. Nell per la seva banda assenyala que s'ajusta als beneficis previstos d'aconseguir amb el capital sol·licitat; *la industria tomará credito y pagará los intereses, mientras pueda elevar el beneficio hasta ese nivel, y, por otro lado, la competencia por el credito los conducirá a ese nivel.*⁸⁷

Comentat el crèdit amb interès a curt termini hem de fer referència obligada al paper de les lletres de canvi, que representen el crèdit a curt termini més emprat, especialment lligat

⁸³ E. TELLO, "El papel del crédito rural...", pàgina 16.

⁸⁴ B. CLAVERO, *Usura: del uso económico de la religión en la historia*, Tecnos, Madrid, 1984, pàgina 41; *La prohibición de la usura ha de llevar a su persecución y represión, lo que, fundamentalmente, se configurará en el ámbito penal, [...] pero no resulta factible con los medios políticos, administrativos y judiciales de la época una erradicación eficaz de las practicas usurarias. [...] Convendrá, según se dice, que se mantenga la prohibición de principio, aunque ello sea a costa de una cierta tolerancia en el hecho.*

⁸⁵ M. PESET, "Unes hipòtesis sobre el crèdit...", pàgina 134 i 140, A. CANUDAS, R. ESCRICHE, i J. OLLER, "Usura i endeutament...", pàgina 49, J.A. PADRÓS, "Els masos i el crèdit...", pàgines 16-17, i E. TELLO, "El papel del crédito rural...", pàgina 16.

⁸⁶ E. TELLO, "El papel del crédito rural...", pàgina 14.

⁸⁷ E.J. NELL, "Circulación de crédito e intercambio en la transformación de la sociedad agraria", *Historia y teoría económica*, Crítica, Barcelona, 1984, pàgina 127.

al món comercial. El funcionament d'aquest tipus de crèdit consisteix en que el comprador gira la lletra incloent els interessos en el nominal i la data de venciment, que a inicis del XVII és d'entre un i tres mesos i s'allarga entre sis i dotze mesos un segle després. Aquest tipus de crèdit es desenvolupa gràcies a una xarxa mercantil regional i internacional i afavoreix l'aparició d'un fort sector bancari.⁸⁸

També podríem considerar, en cinquè lloc, com a forma de crèdit, el retard en els pagaments, bé siguin de rendes de censals, d'arrendaments o de la compra de béns. Aquest tipus de crèdit, que en molts casos no són consensuats pels dos agents implicats, són força tolerats pel "prestador" sempre i que no perilli el seu cobrament, a més, difícilment genera documents que en facilitin l'estudi.⁸⁹ J. A. Padrós afirma que les compres a crèdit són molt freqüents al segle XVI a Catalunya, estenent-se fins i tot a compres menors com podien ser peces de roba, sabates o instruments de la llar.⁹⁰

En relació amb el retard dels pagaments cal mencionar el paper dels pòsits, que no només tenen un paper clau per evitar conjuntures temporals adverses, com un any de males collites, sinó que adquireixen un paper fonamental en facilitar el crèdit al consum al món agrari. Inicialment són concebuts perquè les viles i ciutats puguin superar petites caresties, però poc a poc van agafant un pes creixent en la funció d'avançar llavors als pagesos i poc a poc, a partir de finals del segle XVI es van especialitzant en aquesta funció creditícia, avançant

⁸⁸ J. DE VRIES, *La economia Europea...*, pàgina 229, i G. INGHAM, *Capitalismo*, Alianza Editorial, Madrid, 2010, pàgina 87.

⁸⁹ M. PESET, "Unes hipòtesis sobre el crèdit...", pàgina 135-136, M. PESET, i V. GRAULLERA, "Els censals i la propietat de la terra al segle XVIII valencià", *Recerques: història, economia, cultura*, número 18, 1986, pàgina 109, i J.A. PADRÓS, "Els masos i el crèdit...", pàgina 10.

⁹⁰ J.A. PADRÓS, "Els masos i el crèdit...", pàgines 9-10.

a més els diners de les collites als agricultors més necessitats a canvi d'especular amb aquest producte.⁹¹

4- CRÈDIT, ENDEUTAMENT AGRARI I CANVI ECONOMICOSOCIAL

Fent referència a les conseqüències que va comportar un increment generalitzat de l'endeutament cal fer una breu diferenciació, de nou, entre el sector públic, del que en especial farem referència a la corona, i el privat, on s'observa un clar canvi de paradigma amb greus conseqüències pel món agrari i un nou impuls pels altres sectors.

Primerament, fent referència a l'endeutament públic, i en concret el de la corona, ens fixarem en R. Carande, qui assenyala que comportà una pèrdua cada cop més accentuada dels ingressos aconseguits de les rendes americanes, i en conseqüència un impacte cada cop major sobre les arques públiques, agreujat per la inexistència d'un mercat internacional de crèdit prou fort capaç de competir amb els creditors d'altres terres de l'emperador.⁹² L'estat crític de les finances públiques va afectar, en conseqüència, al conjunt de la població, ja en la segona meitat del segle XVI i malgrat ser un segle d'expansió. Així, durant el regnat de Felip II, com assenyala M. Grice-Hutchinson, hi hagué una càrrega cada cop més feixuga sobre el deute de la corona que es va plasmar amb una càrrega més impetuosa sobre els diners dels vassalls del monarca, transmetent així el problema del deute públic al greu problema que ja arrossegava el deute privat.⁹³

Centrant-nos ja en el deute privat, des del segle XVI trobem per tant un endeutament estructural i creixent al món agrari que marca la seva dinàmica durant tot el període altmodern.

⁹¹ A. RODRIGUEZ, *El crèdit agrari a...*, pàgina 11, F. RUIZ MARTÍN, "La banca en España...", pàgina 169, i E. TELLO, "El papel del crédito rural...", pàgina 25.

⁹² R. CARANDE, *Carlos v y sus banqueros*, I..., pàgina 96.

Famílies pageses es veuen obligades a vendre terres i fins i tot animals de tir per arrendar-los seguidament, empenyoren collites futures o els pocs bens dels que disposen per aconseguir uns crèdits que no nomé no servien per afavorir l'expansió, sinó que simplement retarden la fallida de les finances familiars i tot sovint es veuen obligades a fraccionar el seu patrimoni amb vendes tant a carta de gràcia com perpètuas.⁹⁴ A més, l'increment de l'endeutament comporta, com assenyala J. Olivares en relació a la immediata postguerra dels Segadors, un increment de la conflictivitat social i dels plets, en que estava en joc la continuïtat d'una determinada correlació de forces entre les comunitats rurals i els senyorijs i l'estabilitat d'uns determinats equilibris interns.⁹⁵ Els plets per endeutament però, no foren res específic de la postguerra dels segadors, sinó que aquest fenomen tant accentuat durant aquesta època anà íntimament lligat amb l'increment creixent de l'endeutament dels segles XVI i XVII i en fou una constant creixent. J.A. Padrós, exposant exemples de l'excés de l'endeutament i de l'existència d'aquests plets a la Vall d'en Bas, apunta que als anys seixanta del segle XVI es fan inventaris de bens de diferents famílies per tal de fer subhastes per a poder pagar els seus creditors.⁹⁶

Per J. M. Padrós els censals aconseguixen esqueixar la societat rural ja que per una banda serveixen per consolidar, d'una manera força lenta i imperceptible per la població, l'esfondrament econòmic d'unes famílies pageses al temps que, per una altra banda, aquest endeutament crònic va beneficiant fortament als creditors. A més, tots els masos estan interessats en l'endeutament dels altres masos per intentar aprofitar-se de la fragmentació de la terra i s'avançarà cap a una diferenciació social cada cop més accentuada.⁹⁷ Eixa crisi social

⁹³ M. GRICE-HUTCHINSON, *El pensamiento económico...*, pàgina 180.

⁹⁴ J.A. PADRÓS, "Pere Compte necesita ayuda...", pàgina 47, i J. TORRAS I ELIAS, "L'economia castellana...", pàgina 167.

⁹⁵ J. OLIVARES, "Plets i endeutament ...", pàgina 50.

⁹⁶ J.A. PADRÓS, "Pere Compte necesita ayuda...", pàgina 47.

⁹⁷ J.A. PADRÓS, "Els masos i el crèdit...", pàgines 15 i 20.

provocada pel deute és mencionada també per R. M. Gelpi i F. Julien-Labruyère, els qui assenyalen la crítica que sectors piadosos de la societat han llençat al llarg de la història sobre el crèdit al témer les conseqüències que va comportar; *como se ha constatado a lo largo de la historia, las almas piadosas ponen con violencia en entredicho el crédito, acusándolo de destruir el 'tejido social', cuando, en este caso, no es mas que el epifenómeno de un fracaso global de la sociedad.*⁹⁸

L'increment progressiu de l'endeutament agrari durant els segles XVI i XVII és un element clau per entendre la crisi de les modalitats creditícies que es va produir al segle XVIII. Per M. Peset l'endeutament creixent va anar lligat d'un increment dels impagaments de les rendes de censal, cada cop més generalitzat, que va fer perdre la confiança amb aquest tipus d'inversió. A més, la disminució de les rendes al 3% i la devaluació monetària van acabar d'agreujar la situació dels censals. Assenyala a més que l'ensorrament dels censals feu que els diners que fins al moment s'havien destinat a aquest tipus d'inversions es van destinar a la compra de terres, fent arribar al món urbà una creixent quantitat de capital procedent de rendes sobre la terra.⁹⁹ La conclusió presentada per M. Peset ens assenyala una evolució que culmina amb un procés d'alienació de la propietat de la terra que comporta una ràpida extensió de l'emfiteusi.¹⁰⁰ E. Serra, en els seus estudis sobre l'emfiteusi a Catalunya afirma que aquesta pràctica no comportà un nou model organitzatiu radicalment distint. Simplement reestructurà el funcionament feudal i, tot i marcar una divisió interna del camp, evità una proletarització de la massa camperola contrastant amb els efectes que tingué l'endeutament pagès a Castella que assenyala J. Torras i Elias. A més materialitzà un canvi de mans de la propietat i funcions

⁹⁸ R.M. GELPI, i F. JULIEN-LABRUYÈRE, *Historia del crédito...*, pàgina 105.

⁹⁹ M. PESET, "Unes hipòtesis sobre el crèdit...", pàgines 141-142.

¹⁰⁰ J.A. PADRÓS, "Els masos i el crèdit...", pàgina 18.

pròpies del camp dels monopolis feudals a mans particulars o de parròquies, sense comportar grans canvis de paradigma.¹⁰¹

J. Torras i Elias considera però que aquest procés de desposseïció del pagès pobre de les seves terres i la progressiva concentració de propietats en mans d'acabalats prestadors, que hauria pogut portar el camp cap a una nova organització del treball al camp, més eficient que la tradicional, es veu dificultat per la persistència de càrregues feudals, que absorbeixen el capital que es podria haver destinat a aquestes inversions. A més, assenyala la manca d'estímuls externs que haguessin pogut afavorir aquest possible canvi.¹⁰² No hi ha dubte però, com assenyala P. Vilar, que un esdevenir capitalista de la societat, des d'una visió global, es prepara des del moment que una part fonamental dels ingressos agrícoles deixen d'anar a assegurar la supervivència d'un pagès parcel·lari o l'engrandiment de la fortuna d'un senyoriu per anar a parar al món urbà i possibilitar inversions d'un nou tipus, dinamitant els quadres de l'antiga vida artesanal, agrària i corporativa.¹⁰³ Així doncs, lligaria això amb els debats sobre la transició del feudalisme al capitalisme, en els que s'ha considerat la crisi de les modalitats creditícies com el punt d'inflexió en aquest procés. J. de la Torre ha interpretat els censals com un element feudal definit per la preeminència del deutor sobre el creditor en front de la venda a carta de gràcia, considerada per A. Atienza com un element capitalista.¹⁰⁴

Altres autors, com J. A. Schumpeter, han cercat també, com a característica clau del naixement d'un nou model econòmic, les fórmules creditícies que agafen l'hegemonia amb la disminució de l'ús dels censals del XVIII que canvien l'objectiu de les inversions econòmiques,

¹⁰¹ E. SERRA I PUIG, "Notes sobre els orígens i l'evolució de l'emfiteusi a Catalunya", *Estudis d'Història Agrària*, número 7, 1989, pàgines 135-136, i J. TORRAS I ELIAS, "L'economia castellana...", pàgines 159-169.

¹⁰² J. TORRAS I ELIAS, "L'economia castellana...", pàgina 168.

¹⁰³ P. VILAR, *Catalunya dins...*, IV, pàgina 9.

¹⁰⁴ J. DE LA TORRE i A. ATIENZA citats a E. TELLO, "El papel del crédito rural...", pàgina 17.

tot i tenir, en molts casos, orígens medievals; *owing to the importance of the financial complement of capitalism production and trade, the development of the law and the practice of negotiable paper and of 'created' deposits afford perhaps the best indication we can have for dating the rise of capitalisme.*¹⁰⁵

Amb el citat veiem per tant que existeix un aferrissat debat sobre el canvi de paradigma econòmic i d'organització del treball al món rural al temps que hi ha un cert consens sobre que les noves formes d'inversió del segle XVIII, en part impulsades pels models crediticis que prenen l'hegemonia amb la reducció de l'ús dels censals, comporten un canvi generalitzat en els altres sectors. Veiem també que la globalitat dels autors que han estudiat el crèdit en els temps moderns, en qualsevol de les seves fórmules, han fet mencions a les conseqüències que comporta, tot i que des de la *Catalunya dins l'Espanya Moderna* de P. Vilar no s'han reformulat els esquemes interpretatius marc.

5- CONCLUSIONS

A tall de conclusió hem de fer referència obligada a la importància ingent del crèdit per a la transformació social, en especial del món agrari, i podem afirmar que aquesta qüestió, que ha estat treballada pel segle XVIII, resta amb pocs estudis complets que facin referència als segles XVI i XVII, cosa que ha comportat que el gruix de les obres emprades per a realitzar aquest estat de la qüestió no tractessin el tema del crèdit d'una forma monotemàtica.

Pel que fa a les zones del Principat que millor han estat estudiades, indubtablement, són les zones de la Catalunya Vella, especialment la Catalunya central i part de la litoral,

¹⁰⁵ J.A. SCHUMPETER, *history of economic analysis*, Routledge, London, 1986, pàgina 75.

evitant-nos per tant poder llençar hipòtesis de caràcter global sobre aquest aspecte a Catalunya per la diferenciació existent entre ambdós parts del país.

Hem fet menció, primerament, als estudis que fan referència a la demana de crèdit, on hem observat clarament la diferenciació que s'ha fet històricament entre crèdit públic i privat. Pel que fa al crèdit públic hem constatat l'existència dels nombrosos estudis existents que fan referència a la corona i als municipis, enfocats generalment des de perspectives d'història política, i que institucions com la Generalitat han restat menys estudiades, en part, fins a la publicació de l'obra de M. Pérez Latre.¹⁰⁶ Pel que fa al crèdit privat, del que fonamentalment ens hem centrat en l'agrari, que és el que sobretot a partir dels estudis d'història agrària ha estat més ben estudiat, podem plantejar la hipòtesi d'un endeutament creixent durant ambdós segles, que tingué com a moment culminant en la reducció de l'ús dels censals del segle XVIII. Altres aspectes del crèdit privat, com és per exemple l'endeutament de la noblesa catalana, crucial per entendre els canvis entre les classes dominants durant aquest període, ha estat en part menystingut per la historiografia i restant com màxim exemple d'aquests estudis les publicacions d'E. Serra amb la casa dels Sentmenat, tot i que, malgrat tot, aquest sigui un senyoriu rural.¹⁰⁷

Pel que fa a l'oferta creditícia és més complicat realitzar una diferenciació formal tant nítida com l'anterior. En aquest apartat, sens dubte, el principal prestador fou l'església, que de nou és sobre qui més estudis s'han realitzat, i en especial, les institucions i persones que en formen part, com parròquies, capítols o beneficiats. Tot i que no en podem menystenir altres com els mateixos pagesos, símbol inequívoc de la creixent diferenciació social al camp, o les

¹⁰⁶ M. PÉREZ LATRE, "El creixement administratiu...", pàgines 109-149.

¹⁰⁷ E. SERRA I PUIG, "Evolució d'un patrimoni...".

famílies que es van anar especialitzant en aquest ofici d'usurers, en part, per la falta de bancs privats, que es van desenvolupar en un període tardí.

Pel que fa a les conseqüències de l'endeutament veiem que sobretot en referència al camp, la globalitat els autors que han fet menció al crèdit han optat per a realitzar aportacions pròpies. No hi ha dubte que l'endeutament agrari, cada cop més present al camp català, és el causant d'una creixent diferenciació social. Aquesta diferenciació però, que sumada a la pèrdua de la propietat de la terra va comportar un creixent increment dels contractes d'arrendament, no va comportar, com va succeir a altres indrets d'Europa, una proletarització de la massa camperola, en part, per l'èxit dels contractes emfitèutics que garantien al pagès la propietat útil de la terra.

6- BIBLIOGRAFIA

- ADROER, A.M. i FELIU, G.; *Història de la Taula de Canvi de Barcelona*, Caixa de Barcelona, Barcelona, 1989.
- ALEIXANDRE SEGURA, T.; "Endeudamiento, «penyores» y nivel de riqueza del campesinado catalán bajomedieval", dins DD.AA.; *Condicions de vida al món rural, V congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 2006, pàgines 79-93.
- AMELANG, J.S.; *La formación de una clase dirigente: Barcelona, 1490-1714*, Ariel, Barcelona, 1986
- ASTON, T.H. i PHILPIN, C.H.E.(eds.); *El Debate Brenner : estructura de clases agraria y desarrollo económico en la Europa preindustrial*, Crítica, Barcelona, 1988.
- BHADURI, A.; *The economic structure of backward agriculture*, Academic Press, Londres, 1983.
- BRENNER, R.; "Agrarian class structure and economic development in pre-industrial Europe", *Past & Present*, número 70, 1976, pàgines 30-75.
- CANUDAS, A., ESCRICHE, R. i OLLER, J.; "Usura i endeutament pagès al Berguedà dels segles XVII i XVIII: censals i vendes a carta de gràcia", *L'Erol: revista cultural del Berguedà*, número 44, 1994, pàgines 45-50.
- CARANDE, R.; *Carlos V y sus banqueros*, Crítica, Barcelona, 1977.
- CLAVERO, B.; *Usura: del uso económico de la religión en la historia*, Tecnos, Madrid, 1984.
- DANTÍ I RIU, J.; "Oligarquía urbana i hisenda local a Barcelona al segle XVI" dins DD.AA.; *Felipe II y el Mediterráneo*, II, Barcelona, 1998.
- DD.AA., *Història de Linyola*, Virgili i Pagès, Linyola, 1987.
- DE VRIES, J.; *La economía Europea en un período de crisis, 1600-1750*, Cátedra, Madrid, 1979.
- FATJÓ, P.; "El comportamiento economico de una élite eclesiástica del XVII: los capitulares de la Seo de Barcelona", dins DD.AA.; *I Congrés d'Història de l'Església Catalana. Des dels orígens fins ara*, Solsona, 1993, pàgines 343-357.

- FERRER, L.; *Aproximació a l'estructura agrària de la comarca de Bages en el segle XVIII i primera meitat del segle XIX*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1985.
- GELPI, R.M. i JULIEN-LABRUYÈRE, F.; *Historia del crédito al consumo: doctrinas y prácticas*, Península, Barcelona, 1998.
- GRICE-HUTCHINSON, M.; *El pensamiento económico en España (1177-1740)*, Crítica, Barcelona, 1982.
- HERNÁNDEZ, B.; *Fiscalismo y finanzas en la Cataluña Moderna; la fiscalidad catalana en época de Felipe II*, Taller de Estudios Hispánicos e Hispanoamericanos, Barcelona, 2003.
- INGHAM, G.; *Capitalismo*, Alianza Editorial, Madrid, 2010.
- JUNQUERAS I VIES, O.; *Guerra, economia i política a la Catalunya de l'alta edat moderna*, Farell, Sant Vicenç de Castellet, 2005.
- JUNQUERAS I VIES, O.; *Economia i pensament econòmic a la Catalunya de l'alta edat moderna (1520-1630)*, UAB, Bellaterra, 2006.
- LLADONOSA I PUJOL, J.; *Història de la ciutat de Lleida*, Curial, Barcelona, 1980.
- LLOBET, J.M.; *La taula de canvi de Cervera y su entorno socio-económico (1599-1715)*, Instituto de Estudios Ilerdenses, Lleida, 1985.
- MARCOS MARTÍN, A.; *España en los siglos XVI, XVII y XVIII: economía y sociedad*, Critica, Barcelona, 2000.
- MARTÍNEZ TORRES, J.A.; "La transición del feudalismo al capitalismo: ¿un debate extinto? (Notas sobre la reciente bibliografía de Castilla)", *Revista de historia Jerónimo Zurita*, número 75, 1999, pàgines 201-210.
- MOLAS RIBALTA, P.; "política i institucions", *Primer congrés d'Història Moderna de Catalunya*, II, Barcelona, 1984, pàgines 11-18.
- NELL, E.J.; "Circulación de crédito e intercambio en la transformación de la sociedad agraria", *Historia y teoría económica*, Crítica, Barcelona, 1984, pàgines 95-131.
- OLIVARES, J.; "Plets i endeutament comunal en la immediata postguerra dels Segadors", *Recerques: història, economia, cultura*, número 33, 1995, pàgines 34-52.
- PADRÓS, J.A.; "Els masos i el crèdit. Moments de l'endeutament a la Vall d'en Bas (segle XVI)" *Recerques: Història, economia i cultura*, número 35, 1997, pàgines 7-25.
- PADRÓS, J.A.; "Pere Compte necesita ayuda. Endeudamiento y limites de la solidaridad campesina en la Cataluña del siglo XVI", *Historia Agraria: revista de agricultura e historia rural*, número 20, 2000, pàgines 41-60.
- PASSOLA, A.; *Oligarquía, municipio y corona en la Lleida de los Austrias (1468-1706)*, Universitat de Lleida, Lleida, 1995.
- PASSOLA, A.; *Oligarquía i poder a la Lleida dels Àustria: Una elit municipal catalana en la formació de l'estat modern*, Pagès Editors, Lleida, 1997.
- PASSOLA, J.M.; *Els orígens de la banca pública, les taules de canvi municipals*, Editorial AUSA, Sabadell, 1999.
- PÉREZ LATRE, M.; "El creixement administratiu i fiscal de la Generalitat a les acaballes del s. XVI", *La Generalitat de Catalunya en temps de Felip II. Política, administració i territori*, Afers, Barcelona, 2004, pàgines 109-149.
- PESET, M. i GRAULLERA, V.; "Els censals i la propietat de la terra al segle XVIII valencià", *Recerques: història, economia, cultura*, número 18, 1986, pàgines 107-138.
- PESET, M.; "Unes hipòtesis sobre el crèdit agrari en l'Antic Règim", dins DD.AA.; *Terra, treball i propietat, classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Crítica, Barcelona, 1986, pàgines 134-148.
- REGLÀ, J.; *Els virreis de Catalunya*, Vicens Vives, Barcelona, 1981.
- REMON MOLINA, J.; *la "taula de canvi" de Lérida (1589-1808)*, tesis doctoral inèdita, Universidad de Zaragoza, 1989.

- RIERA I VIADER, S.; "La Generalitat de Catalunya i el Consell de Cent: dues institucions massa poc estudiades", *l'Avenç*, número 150, 1991, pàgines 30-33.
- RODRIGUEZ, A.; *El crèdit agrari a Catalunya*, Institut Català de Crèdit Agrari, Barcelona, 1987.
- RUBIÓ MÁNUEL, D.; "L'evolució dels censals morts a l'alta edat moderna", *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, número 13, 1993, pàgines 65-70.
- RUIZ MARTÍN, F.; "La banca en España hasta 1782", dins DD.AA.; *El Banco de España. Una historia económica*, Banco de España, Madrid, 1970, pàgines 1-196.
- SERRA I PUIG, E.; "Evolució d'un patrimoni nobiliari català durant els segles XVII i XVIII. El patrimoni nobiliari dels Sentmenat", *Recerques: història, economia, cultura*, número 5, 1975, pàgines 33-71.
- SERRA I PUIG, E.; "Per una cronologia i interpretació de la crisi del segle XVII" a DD.AA.; *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Crítica, Barcelona, 1986, pàgines 214-246.
- SERRA I PUIG, E.; "Notes sobre els orígens i l'evolució de l'emfiteusi a Catalunya", *Estudis d'Història Agrària*, número 7, 1989, pàgines 127-138.
- SCHUMPETER, J.A.; *history of economic analysis*, Routledge, London, 1986, pàgina 75.
- TELLO, E.; *Pagesos, menestrals i rendistes: Cervera i la Segarra en l'arrencada industrial catalana: 1702-1861*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1987.
- TELLO, E.; "La utilització del censal a la Segarra del 700: crèdit rural i explotació usurària", *Recerques: història, economia, cultura*, número 18, 1986, pàgines 47-71.
- TELLO, E.; "El papel del crédito rural en la agricultura del Anigo Régimen: desarrollo y crisis de las modalidades crediticias (1600-1850)", *Noticario de Historia Agraria*, número 7, 1994, pàgines 9-37.
- TERRADAS, I.; *El món històric de les masies: Conjectures generals i casos particulars*, Curial, Barcelona, 1984.
- TORRAS I ELIAS, J.; "L'economia castellana al segle XVI. Un esquema", *Recerques: història, economia, cultura*, número 16, 1984, pàgines 159-169.
- VICEDO, E.; *Les Terres de Lleida i el desenvolupament català de 700, producció, propietat i renda*, crítica, 1991.
- VILAR, P.; *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, edicions 62, Barcelona, 1986.